

Duchovní kultura slovanů

Její kořeny a budoucnost

Zdeněk Váňa

V našich dosavadních přednáškách jsme se zabývali různými duchovními proudy, které formovaly vývoj lidstva, zejména z jeho esoterního aspektu: indickou duchovností, gnósi, manicheismem, grálským proudem, rosekruciánstvím, zednářstvím.

Dnes zaměříme pozornost na charakter slovanské duchovnosti, a to ze dvou protilehlých pólů: na její předkřesťanské počátky, jak se zrcadlí v "pohanské" kultuře našich předků, a na její velkou křesťanskou budoucnost, jak ji u našich potomků předpokládá duchovní věda. Přechod a vývoj mezi oběma těmito póly, k němuž patří především naše přítomnost, je procesem tak složitým a mnohvrstevným, že se k jeho chápání zatím můžeme přibližovat jen postupně a náznakově.

Pokud jde o první pól, pokusil jsem se o jeho zpracování v knize "Svět slovanských bohů a démonů" (Praha 1990), z duchovního hlediska pak zejména v její německé verzi "Mythologie und Götterwelt der slawischen Völker" (Stuttgart 1992), z níž také budeme čerpat s určitými doplňky, hlavní myšlenky dnešní přednášky.

Ukázal jsem především na to, jak kořeny slovanské duchovní kultury úzce souvisejí se samým vznikem slovanského etnika, s jeho etnogenezí a zrcadlí elementy tohoto složitého procesu. Pro vnější vědu je zrod určité etnické skupiny nebo národa stále velkou záhadou, kterou se snaží vysvětlovat pouze hypoteticky, hlavně na základě materiálních a sociálních podmínek. Nebere přitom vůbec v úvahu, že kromě vnějších činitelů a případně i určitých psychických předpokladů vývoje určitého etnika, je třeba se ptát i na objektivní duchovní sílu, která vede tento vývoj ke konkrétním cílům, dává vnějším psychickým faktorům jejich smysl a používá je pouze jako prostředků ke svým účelům a záměrům. O to se snaží právě duchovní věda, která spatřuje v historickém vývoji především symptomy vnitřního dění, jež se odehrává v hlubších vrstvách bytí, ve vlastním světě příčin.

Snažíme-li se nalézt z tohoto hlediska odpověď na otázku vzniku tak velkého etnika, jakým jsou Slované, pak kromě příslušných zeměpisných podmínek, vlivů a míšení se sousedními kmeny a skupinami, zejména baltskými, íránskými, germánskými, finskými apod., nesmíme přehlížet mocnou jednotící sílu, která stmeluje všechny příslušné elementy v jeden jazykový a kulturní útvar. Podle poznatků duchovní vědy představuje tuto jednotící sílu skutečnost, že určitou skupinu lidí začala řídit duchovní hierarchická bytost - Archanděl, jenž jako Duch národa působí ve vědomí i podvědomí příslušníků této skupiny, sjednocuje ji ke společnému jazyku a kultuře a vdechuje ji jednotnou skupinovou duši. Vznik národa je tedy z duchovního hlediska jakýmsi "zrozením" jeho vedoucího Ducha, stejně jako jeho úpadek a zánik je projevem "umírání" řídicí archandělské bytosti, která byla povolána k jiným úkolům. Příkladem tu mohou být některé vymřelé skupiny, jako Keltové, Thrákové, Dákové apod.

Výsledky novějšího jazykovědného a archeologického bádání naznačují, že Slované nebyli ve starověku jako samostatná etnická skupina ještě známi. Z původně velkého celku staroevropského lidstva se vydělili až po Keltech a Germánech a objevují se ve své historické podobě až v 6. století po Kristu, kdy jsou také poprvé

nazváni svým jménem. Jejich pravlastí nebyly přitom nějaké vzdálené oblasti někde na Kavkaze nebo ve střední Asii, jak se domnívala starší historiografie (a dodnes i někteří anthroposofičtí autoři, např. Skerst nebo Prokofěv), nýbrž v poměrně dobře vymezené oblasti severně od Karpat, v západní části Ukrajiny a v jižním Polsku, kde se prolínali s baltskými, germánskými a íránskými kmeny.

Naši slovanští předkové vznikli tedy na pomezí střední a východní Evropy přibližně tam, kde měli plnit svou budoucí úlohu, a sice v historicky postižitelné době, v prvních křesťanských stoletích. V tom můžeme spatřovat něco symptomatického. Spolu s impulsem, jenž vychází z události na Golgotě, rodí se lid, jenž se má stát v budoucnosti - podle údajů Rudolfa Steinera - zvláštním nositelem tohoto impulsu, "lidem Kristovým". Ve stejné době, kdy se Kristus spojuje se Zemí, inkarnuje se v duších velké etnické skupiny hierarchická bytost - Duch národa, aby tento lid připravil pro impuls Kristův a vedl ho k naplnění jeho poslání ve vzdálené budoucnosti! - Tak se projevuje podivuhodná spojitost mezi výsledky novějšího vědeckého bádání a tím co naznačuje o poslání Slovanů duchovní věda Rudolfa Steinera.

K tomu však přistupují další okolnosti. K vnitřnímu historickému dění, do něž se duchovní věda pokouší nahlédnout, patří i působení mystérií, z nichž vycházely v minulosti rozhodující podněty k vývoji lidstva a jeho kultury. Podle sdělení Rudolfa Steinera působilo jedno z mysterijních center v jižní části východní Evropy nad Černým mořem, kde mezi 7. a 3. stoletím před Kristem žili íránští Skythové. Odtud měl vyzařovat své vlivy jeden z největších zasvěcenců lidstva Skythianos, o němž jsme se zmiňovali v přednášce "Mání a jeho poselství". Sféra jeho působnosti zahrnovala celý evropský kontinent, od Irska, kde stál za tzv. hyberskými mystérii, až po východní Evropu a Sibiř.

Z černomořského centra ovlivňoval Skythianos mimo jiné též tělesný a duševní vývoj slovanského lidu. Slované vstoupili sice do dějin až dávno potom, co Skythové z nich zmizeli, je však pozoruhodné, že až do středověku bylo jižní Rusko nazýváno Skythií a její obyvatelé Skythové. V tom jako by doznívalo jméno velkého zasvěcence. Je třeba přitom uvážit, že působení takovýchto učitelů lidstva je nezávislé na čase a prostoru a překračuje hranice jedné inkarnace. To platí právě pro Skythiana, jehož impulsy vycházely od nejstarších mystérií poatlantské doby až do doby historické. U Slovanů podporovaly v jejich nevědomých duševních hlubinách především to, co Rudolf Steiner nazývá "grálskou náladou".

Významnou roli hrála přitom zeměpisná situace slovanské etnogeneze: Vzdálená, místy i bažinatá lesostepní oblast, mimo důležité komunikace, mimo přímý styk s antickým světem, zato však tím více otevřená duchovním vlivům. Rudolf Steiner poukazuje na éthernou auru každé země, k níž přispívají i její obyvatelé v souhře sil Země a příslušného národa. Právě z prolínání různých druhů étherné aury vznikají pak zvláštnosti jednotlivých etnických skupin.

Jestliže pohlédneme z tohoto hlediska na pravlast Slovanů, zjistíme podivuhodnou konfiguraci. V době před mystériem na Golgotě se na ní podílely tři hlavní komponenty: Kromě domácího baltoslovanského obyvatelstva sem pronikali Skythové, jejichž kmeny ovládaly oblast od Kavkazu a hranic Sibiře dnešní Ukrajinu a pronikaly až do střední Evropy; od Západu jim šla vstříc mocná expanze Keltů, kteří po dovršení své etnogeneze asi v polovině 1. tisíciletí před Kristem v oblasti severní Francie, jižního Německa a jihozápadních Čech proudili do Španělska, Itálie, Řecka a Malé Asie až k Černému moři. A právě v průsečíku, kde se všechny tři jmenované komponenty prolínaly, dochází později ke zrodu Slovanů. V době kolem narození Krista, kdy tento etnogenetický proces Slovanů začíná, keltský i skytský element mizí. Místo něho se objevují ze západu a severu Germáni, především skandinávští

Góti, a z východu Íránští Sarmati, spříznění se zaniklými Skythy. Dochází tak k dalšímu míšení s usedlým baltoslovanským obyvatelstvem a k mocné etnogenetické alchymii, jejímž konečným výsledkem bylo vydělení vlastního slovanského etnika z dosud jednotného baltoslovanského substrátu v polovině 1. tisíciletí po Kristu. Možná tak říci: Bylo utkáno jednotné, ale všemi barvami zúčastněných činitelů zářící roucho nového Ducha národa.

Po tomto stažení, jakési systole v procesu etnogeneze, následovala zákonitě diastola, druhá fáze vývoje Slovanů, která se historicky projevuje v jejich expanzi do střední, východní a jihovýchodní Evropy a v postupném rozlišení jejich jednotlivých skupin - západní, východní a jižní.

K tomuto vývoji došlo především mezi 6. - 8. stoletím. Nešlo přitom o nějaké živelné stěhování národů, ale o organizovaný proces, vedený kmenovými knížaty - v tom je i určité jádro v pověsti o "praotci Čechovi". Tito kmenoví vůdci plnili zároveň i kultovní funkci (odtud pojem knjaz = kníže i kněz) a ke svým rozhodnutím čerpali inspiraci z duchovního světa. Můžeme v nich důvodně tušit skryté působení žáků mystérií Skythianových. Při hledání nových sídlišť nešlo totiž pouze o obsazování nových prostor pro rychle se množící obyvatelstvo. Tyto pohyby neměly význam jen pro putující kmeny, ale pro celkový vývoj evropského lidstva. Putování na Západ přispívalo podle Rudolfa Steinera k dozrávání příslušného lidu, kdežto pohyby na Východ vedly k jeho omlazování. Z tohoto hlediska můžeme pochopit velké východozápadní přesuny Keltů, Germánů, Skythů, Sarmatů i dalších kmenů v Evropě.

Slované se při své expanzi dělí do dvou směrů. Část putující na Západ, přispěla k utvoření duchovního středu evropského kontinentu, k němuž bylo třeba jak germánského, tak i slovanského elementu; polabští a pobaltští Slované přispěli přitom k etnogenezi německého národa. V případě našeho národa sehrály tuto úlohu naopak zbytky některých germánských kmenů. U západních Slovanů pozorujeme také rychlejší zrání, jak v duchovním, tak i v politickém smyslu.

Východní část Slovanů se šířila dále na východ a severovýchod, což umožnilo vznik omlazené východoslovanské větve, jež se má stát hlavní nositelkou budoucí 6. poatlantské kultury.

Třetí část pak pronikala na jih a jihovýchod, kde se spojovala s byzantskou kulturou a s řeckou formou exoterního křesťanství, aby ji pak zprostředkovala východním Slovanům jako východisko jejich křesťanského vývoje.

Je opět charakteristickým jevem, že nejmocnější a nejdéle trvající expanze Slovanů směřovala na východ. Zatímco osídlování střední a jihovýchodní Evropy se v podstatě uzavřelo v 8. století a později dokonce částečně ustoupilo (zánik kmenů v Polabí, Pobaltí, v severovýchodním Bavorsku, v alpských údolích, v Maďarsku, Rumunsku a Řecku), šíření východních Slovanů přetrvávalo až do novověku. Příčinou tohoto jevu nebyla pouze skutečnost, že na západě a na jihu naráželi Slované na poměrně početnější obyvatelstvo než na východě, kde pronikali do řídko osídlených oblastí. Jde tu opět o symptom poukazující na poslání východních Slovanů.

Z duchovního hlediska hrál přitom významnou úlohu styk s finskou oblastí. Finské kmeny původně zaujímali téměř celou severní polovinu dnešního Ruska a přispěli míšením ke vzniku vlastních Rusů (tzv. Velkorusů). Podobně vznikli Bělorusové silnějším míšením s baltskými kmeny, zatímco Ukrajinci představují původní jádro východních Slovanů, silně však ovlivněné nomádky kmeny, které téměř neustále procházely jihoruskými stepy.

Spojení s finskou národní duší otevřelo ruské kmeny vlivu severských mystérií Drottů - antických Hyperborejců, o nichž vypráví řecký mýtus, že jejich bájnou zemi na březích Bílého moře navštěvoval každoročně sám Apollón. V tomto severním mystérijním centru se usilovalo o styk s nadsmyslovými silami v přírodě a ve vesmíru - v protikladu k jižním mystériím, v nichž bylo hledáno spojení s duchovním světem ve vlastním nitru. Takto se navzájem prolínaly a doplňovaly vlivy obou center, jižního a severního, na vývoj východoslovanské národní duše. Duchovní konfiguraci tohoto vývoje doplňuje třetí činitel - zásah severogermánských Varjagů, kteří přinášeli do východoslovanské duše pocitově silný impuls já. Zevně se tato skutečnost odrazila vznikem prvního východoslovanského státu - Kyjevské Rusi, stejně jako ve spřízněnosti náboženských představ, především v podobě hlavních bohů : germánského Thora a slovanského Peruna.

Složitý proces slovanské etnogeneze a expanze měl tedy své duchovní pozadí, z něhož je možné tento monumentální historický vývoj pochopit. Zrcadlí se v něm působení duchovních mocí, které vedou tuto část evropského lidstva a připravují ho pro jeho budoucí úkol. Jejich působení se zřetelně soustřeďovalo především na východoslovanskou větev jako nositelku budoucího vývoje, k němuž západní a jižní větve zprostředkovaly potřebné impulsy. Všechny tři větve však vyrůstaly ze společných duchovních kořenů, k nimž nyní obraťme pozornost. Protože Slované patří do velké rodiny indoevropských národů, musíme nejstarší kořeny jejich duchovního života hledat v oněch dávných dobách, kdy všechny větve indoevropského lidstva tvořily ještě relativní jednotu. A je pozoruhodné, že poměrně pozdní vystoupení Slovanů na jeviště dějin mezi 5. - 7. stoletím a archaická prostota jejich náboženských představ i hmotné kultury silně upomíná na duchovní život dávných Árijů z védské doby.

Jako pro většinu Indoevropanů je pro Slované příznačný kult boha-hromovládce. Staroindický Indra, řecký Zeus, římský Jupiter, germánský Thor, keltský Taranis či baltský Perkunas - všichni odpovídají slovanskému Perukonovi i zpráve byzantského historika Prokopia, že Slované, kteří pronikali v 6. století na Balkán, uctívali jako hlavního boha vládce hromu a blesku. Indoevropané se odlišovali od jiných skupin lidstva ve svých počátcích právě jupiterským kultem. Podle duchovní vědy souvisí tato skutečnost s jupiterskými mystériemi na staré Atlantidě, z nichž vyšla skupina lidstva, jejímž úkolem byl především vývoj smyslového poznání a myšlení. Tomu, co člověk prožíval v přírodních živlech, odpovídala ve vnitřním zážitku myšlenka jako blesk intuice, kterou se pokoušel vyjádřit i zvukem slov. O starobylosti kultu Peruna svědčí slovně spřízněné staroindické jméno Pardžanja jako označení boha Indry ve funkci dárce deště (srov. s tím římský Jupiter Pluvius). Také litevský Perkunas nebo lotyšský Perkons, v nichž se skrývá i označení dubu jako posvátného stromu Perunova, naznačuje, že úcta k Perunovi byla rozšířena již v době baltskoslovanské jednoty.

Totéž platí o Perunovu protipólu Velesovi, ochránci skotu, úrody a bohu podsvětí, říše mrtvých, který má paralelu nejen v litevském véles (označení pro duše zemřelých), ale již ve staroindickém démonu jménem Vala, s nímž bojoval Indra. Na vztah k říši zemřelých ukazují i slovně příbuzné germánské mýtické pojmy jako Vala, Valhalla, Valkýra, Vali apod. Ze stejného kořene pak pochází i slovanská víla. Perun a Veles tvořili jakousi polaritu nebeských a pozemských sil, která v lidském mikrokosmu odpovídá polaritě sil hlavy a sil látkové výměny a údů. Souvislosti nalezneme i v eschatologických představách. Např. slovanské pojmy dech - duše - duch (případně i vzduch) jsou odvozeny ze stejného kořene, v němž se odráží vědomí postavení lidské duše mezi fyzickým světem, kde se projevuje v dechu, a

duchovním světem, z něhož sama pochází a kde může nalézt spojení s duchem, se svým pravým já. Podobný vztah vyjadřuje např. i řecký výraz pneuma (vzduch i duch), ale především staroindické átman, jež podle 10. hymnu Rigvédy znamená nejen dech (viz. i německé Atem), nýbrž především duši a její souvislost s duchem.

K hlavním božstvům, společným všem Slovanům, patřil Svarog, který představoval imaginaci nebeského světla a božského praohně, jakéhosi slovanského Boha-Otce, z něhož vše vzniklo, a jež po stvoření světa pak ustoupil do pozadí - jako "deus inertus", jež přestal být předmětem kultu. Jeho jméno souvisí se staroindickým svar = světlo či zářící nebe (svarga), zdroj nebeského, tj. duchovního světla, jež osvětlovalo i bohy Rigvédy.

Svarogovým synem byl Svarožic, sluneční Bůh-Syn a vládce pozemského ohně, jež byl všem Slovanům svatý. Nazýval se též Dažbog = bůh dárce a zprostředkovatel všech životních podmínek na Zemi. Byl proto uctíván v souvislosti s ročními rytmy zimního a letního slunovratu, které patřily k největším svátkům našich předků. Kult božského ohně se u Slovanů projevoval i ve spalování mrtvých. Tento původní zvyk všech Indoevropanů se zachoval v Evropě nejdéle právě u Slovanů a spřízněných Baltů jako pozůstatek představy, že spálením těla se duše vrací do božského praohně, který je jejím pravým domovem. Je kromě toho výrazem přesvědčení o vyšší hodnotě posmrtného než pozemského života. Proto je také u Slovanů dosvědčeno dobrovolné spalování vdov - stejně jako u Indů, jak si toho povšimli v raném středověku arabští návštěvníci slovanských zemí (např. v 10. století Mas'údí).

Naproti tomu nelze zcela srovnávat s indickými poměry známou mnohohlavost slovanských bohů, doloženou např. u polabských a pobaltských Slovanů (trojhlavý Triglav, čtyřhlavý Svantovit, pětihlavý Porevit, sedmihlavý Rugievit). Objevuje se ojedinele i u Germánů a Keltů jako instinktivní zážitek mnohosti v jednotě božského světla i jako výraz znásobení moci příslušného božstva. Většinu elementů staré a indoevropské tradice sdíleli pohanští Slované s baltskými kmeny, s nimiž kdysi tvořili jednotný etnický celek. Do doby této původní jednoty však patří ještě další pozoruhodná skutečnost a tou je silný vliv íránského náboženského prostředí, který souvisí se styky se sarmatskými kmeny, kteří kočovali po Skytech v jihoruských stepích. Jazykové a kulturní souvislosti jsou tak výrazné, že je nutno předpokládat i určitý podíl íránského lidu na slovanské etnogenezi, jak sme se již o tom zmiňovali. Přinejmenším je to známo o sarmatském kmeni Antu, kteří byli ještě ve 4. století označováni za Íránce, v 6. století však mluvili podle byzantského historika Jordana již slovansky a tvořili spolu se Sklavěny dvě hlavní skupiny Slovanů.

V náboženské oblasti se projevují tyto vztahy především v terminologii, v níž se Slované spolu s Íránci odlišují od ostatních Indoevropanů. Např. slovo deva, které u Indů znamená bůh (podobně latinské deus, řecké theos) změnilo u Íránců radikálně svůj význam a znamenalo démona - stejně jako slovanské div, diva (viz. např. divoženka, samodiva a pod.). Podobně výraz nabah znamenal u Indů oblak, u Íránců a Slovanů nebe. Spolu s Íránci prošli zřejmě i Baltoslované onou duchovní revolucí, k níž dal impuls Zarathuštra, a která znamenala obrat k Zemi a k její proměně - na rozdíl od Indů, kteří ve všem pozemském spatřovali jen májá - klam. Není proto divu, že i centrální pojem bůh, bog pochází z íránského бага, stejně jako další náboženské pojmy: svatý z íránského spenta, žertva (oběť) ze zaohra, víra z var (vlastně volba mezi dobrem a zlem), moudrý z mandran (doslova znalec manter) apod. S Íránci sdíleli Slované úctu k Slunci, "sluneční auře" (Ahura Mazda) Zarathuštrově, a kult ohně, ale především dualistický zážitek světa jako projev sil světla a temnoty, dobra a zla a jejich odvěkého boje, jehož účastníkem je i člověk.

Nehledíme-li k poněkud sporné dvojici Černoboha a Bělboha z oblasti severozápadních Slovanů, pak výmluvným dokladem slovanského dualismu jsou mýty o stvoření světa a člověka. Zachovaly se sice až z historické doby a používají křesťanských pojmů Boha a Satana, svými pohanskými motivy však prozrazují starou předkřesťanskou tradici.

V mýtu o stvoření světa se vypráví, že na počátku bylo pouze moře - praoceán všech starých kosmogonií, včetně vod biblické Genese. Na rozdíl od ní se však nad vodami nevznáší pouze duch Boží, ale též Satan. Podle jedné varianty je to on, jenž dává podnět ke stvoření pevné Země, podle jiné mu to přikazuje Bůh. V každém případě zrcadlí však tento obraz vědomí, že vznik pevné hmoty fyzického světa souvisí s temnými silami. Zárodek Země je nutno vylovit ze dna moře, k němuž se musí Satan ponořit, neboť pouze on je toho schopen vzhledem ke své tíži, která Andělům chybí. Ani pro něho není tento úkol snadný, neboť se mu to podaří až po trojím ponoření. Zpočátku se totiž o to pokoušel ve svém zájmu a nikoli ve jménu Božím, jak mu bylo přikázáno. Přesto se však pokouší Boha přelstít tím, že kromě žádoucí hrstě písku skrývá písek i ve svých ústech, aby sám mohl z něho tvořit. Ale písek mu začne v ústech bobtnat, takže ho musí vykašlávat a vyplivovat. Tak vznikly pouště, holé skály a bažiny, zatímco Bůh vytvořil krásné roviny a úrodná pole. I když má tento mýtus místní varianty, např. v severoruské verzi plní stvořitelskou úlohu bílý a černý pták, jeho jádro zůstává vždy totožné a svědčí o společném původu. Vyplývá z prazážitku působení dobrých a zlých mocí ve světě, zejména v pevné zemi, která sice člověka živí, ale zároveň ho poutá svou tíží, zraňuje svou tvrdostí a činí ho smrtelným - v tom se projevuje Satanův podíl na jejím stvoření. Přitom se tu skrývá poznání vzniku pevné země z tekutého stavu: Země se vynořuje z oceánu - obraz známý všem Indoevropanům, Semitům i východním národům. Svůj původ mají však tyto kosmogonické imaginace v praperské kultuře, odkud vyzařovali na sever k turánským kmenům a na jih k Semitům. Podle učení Zarathuštrova vznikl svět z boje dvou bratří, zrozených ze Zurvānu, nestvořeného času: Ahura Mazdy jako představitele světlých sil dobra a Aingramainju, nositele temných sil zla. Na tomto boji se podílí i člověk tím, že přemáhá temnotu světlem a zlo dobrem.

Prostřednictvím manicheismu se od 3. století po Kristu šířilo toto učení na Západ: do Anatolie k Paulikiánům, do Bulharska k Bogomilům, do západní Evropy ke Katharům. V minulých přednáškách jsme ukázali, jakou skrytou úlohu hrálo i v esoterním hnutí Grálu. Slovanskému kosmogonickému mýtu je časově i prostorově nejbližší učení Bogomilů, které se od 10. století šířilo k Srbům a Rusům. Svým obsahem se však od něho liší a naznačuje svými archaickými motivy předkřesťanský původ. Zatímco bogomilský dualismus staví proti sobě duchovní a hmotný svět jako principy dobra a zla, ve slovanské mytologii vystupuje polarita či dokonce určité partnersví dobra a zla již před stvořením hmotného světa a je proto bližší původnímu, praperskému pojetí než pozdějším křesťanským odvozeninám. Má tedy ve svém jádru íránské kořeny, které pocházejí nejpozději z doby slovanské etnogeneze, na níž se podílely íránské kmeny, kočující v jihoruských stepích. Lze tu opět vytušit působení jižního mysterijního centra Skythianova. Stejný charakter má i mýtus o stvoření člověka, jak jej vyprávěli pohanští volchvi (čarodějové) u Běloozera a jak jej zaznamenal koncem 11. století staroruský letopisec v Povesti vremennych let. Opět při něm působí Bůh se Satanem. Vyprávění zní doslova takto: Bůh se myl v lázni a spotil se, i otřel se věchtem a shodil jej s nebes na zemi. I přel se Satan s Bohem, kdo má z věchtu stvořit člověka. I stvořil ďábel člověka a Bůh vložil do něj duši, aby, až člověk umře, tělo šlo do země a duše k Bohu.

Toto dualistické pojetí je zřetelně v rozporu s Biblií a souhlasí s popsanou kosmogonií. Anthropomorfní obraz Boha, který se koupe v lázni, je vysloveně pohanský. Pozoruhodný je materiál, z něhož byl člověk stvořen: věchet slámy, obraz pomíjivosti pozemského života. Pochází sice od Boha, který jej shazuje s nebe na zem, ale hmotnou podobu mu vtiskuje Satan a s ní i všechny tělesné slabosti, nemoci, utrpení a smrt. Nemá však moc nad duší, která je božského původu a vrací se proto do božského světa, což odporuje církevnímu učení, jež počítá s možností, že i duše se stává kořistí Satanovou. Spor, jenž předcházel stvoření člověka a Satanova úloha při tomto stvoření vyjadřuje prazážitek člověka, že i zlo má v plánu stvoření své oprávněné místo a že příroda i člověk sám představuje spojení protikladných sil, které neustále mezi sebou bojují a svým věčným zápasem podmiňují vlastně existenci a vývoj světa i člověka. (srov. R. Steiner, Svět jako výsledek působení rovnováhy).

Dokončenie v budúcom čísle

Dokončenie zo Sophie 14

V tom, jak naši předkové prožívali podstatu člověka i světa, se však odrážejí prvky moudrosti staré gnóse o člověku jako mikrokosmu, jenž vznikl z makrokosmu a je s ním spojen nesčetnými korespondencemi. Ve staroruských apokryfech se např. praví, že lidské tělo pochází ze Země, kosti z kamenů, krev z moře, oči ze Slunce, vlasy z trávy, rozum z oblaků, mysl z pohybu andělů a duše z dechu a ducha Božího. Takovéto obrazy nejsou výrazem pouhé básnické fantazie, ale doznívající staré jasnoživosti. Totéž platí o staré slovanské kosmologii, která prozrazuje niterný vztah k přírodě, Zemi a vesmíru.

Země byla uctívána jako velká Matka-živitelka, jako živá bytost: tráva jsou její vlasy, vodní toky její žíly, skály její kosti. Nebylo dovoleno do ní svévolně tlouci nebo zbytečně něco trhat - zejména ne s kořeny! V ruském pantheonu byla uctívána jako Mokoš, t.j. mokrá, vlhká ("mať syraja rodnaja"), u západních Slovanů jako Živa. Tatáž úcta patřila nebi, jež reprezentoval, jak sme uvedli, Svarog, bůh nebeského ohně. Slunce jehož představitelem byl Svarožic - Dažbog, bylo podobně jako u Indů nebo Germánů vnímáno jako vševědoucí Boží oko nebo jako okřídlená světelná postava se zlatými vlasy a ohnivými šípy. Měsíc uctíváný v Rusku pod jménem Chors, byl mladším bratrem Slunce a hrál významnou roli v magii a věštění; k němu též putují duše zemřelých. Z hvězd požívala největší úcty Zora - Venuše, jako Jitřenka i Večernice, sestra Slunce a Měsíce. Jako řecká Éós nebo staroindická Ušas vystupuje z moře jako krásná dívka, sedící na zlatém trůně se zlatou mísou a s pokrývkou hlavy z rudého hedvábí (= červánky). V raní rose byly spatřovány její slzy.

Zážitek hvězdného nebe vyvolával v duších našich slovanských předků všude pocity spřízněnosti. Každý člověk má svou hvězdu, která vychází při jeho narození a zapadá, když umírá. Proto odpovídá počet hvězd počtu lidí na Zemi. Hvězdy dobrých lidí září v plném lesku, zlých jen matně. V okamžiku smrti člověka jeho hvězda padá. Slovanský člověk se necítil být svým vědomím oddělen od svého okolí, nýbrž prožíval ještě přírodu jako intimní proces vlastního těla. Jeho étherné tělo nebylo ještě tak těsně spojeno s fyzickým, jako je tomu dnes. Proto nevnímal přírodní jevy jako abstraktní zákony a síly, nýbrž jako živé oduševněné bytosti. Toto polosnové, imaginativní prožívání přírody se udržovalo ještě dlouho po přijetí křesťanství. Zážitek přijetí mnohosti přírodních jevů a bytostí se zrcadlí v polytheismu, jež Slované sdíleli se všemi Indoeropy. Za touto mnohostí však tušili jednotu s

hlavním bohem jako vládcem nad ostatními. Dosvědčuje to jak byzantský historik Prokopios v 6. století, tak i kronikář Helmold ve 12. století. Tato jednotu duchovního světa, tušená za jeho mnohostí, je výrazem základní podoby slovanské duše, kterou Rudolf Steiner nazývá "duší jednotnou" (Einheitsseele), duší, jejíž síly a schopnosti mají tendenci se spojovat v jednotný nediferencovaný celek.

Není s tím proto v rozporu mnohost uctívaných bohů, kde vedle zmíněných hlavních božstev byla uctívána i řada bohů vedlejších, jako byl např. bůh větru Stribog, nebo místních a kmenových bohů, jako byl Svantovit na Rujaně, Triglav u Pomořanů, Prove u Vagrů a mnoho dalších. Neodporuje tomu ani rozsáhlá oblast přírodního kultu s množstvím bytostí nižšího řádu: elementárních duchů země, vody, vzduchu, ohně (skřítky, rusalky, horské, vodní i oblačné víly, vodníci, plivníci, bludičky apod.), vegetační a lesní démoni (Polevik, Žithola, Lesovik, Divoženka atd), osudové bytosti (Rožanice, sudičky), domácí bůzci (šotci, hospodářčkové, dědci), démoni času (polednice, půlnočnice) i lidských démoni (upíři, vlkodlaci apod.). Přírodnímu náboženství našich předků odpovídal kult na obětištích pod širým nebem, především v posvátných hájích, kde bylo hledáno spojení s duchovním světem a jeho pomoc v pozemském životě. Dřevěné chrámy stavěli pouze vymřelí severozápadní Slované, zřejmě pod vlivem křesťanství, jemuž se jinak houževnata tě bránili, neboť bylo spojeno s expanzí Německé říše. Proto jen v této oblasti se vyvinula mocná hierarchie kněží, představující vlastně nový stupeň původně prostého přírodního kultu, jež prováděla kmenová knížata nebo vladykové rodu. Styk s bytostmi nižšího řádu zprostředkovávali čarodějové a zejména vědmy, jako byla v českých pověstech Kazi, která se vyznala v léčivých bylinách a v zařikávání; Tetka jako znalkyně příslušných magických rituálů a Libuše, jež plnila úlohu věštkyne. Všechny tři odpovídali přesně tomu, co bylo typickou činností slovanské vědmy.

Kult hrál v životě Slovanů vůbec význačnou roli a provázel každý důležitý životní úkon, např. hledání nových sídel, při němž byly obřadně přenášeny i domácí bůzci - viz zastavení praotce Čecha s "dědky" nesenými na plecích; začátek orby a nástup nové vlády, o tom svědčí např. naše pověst o Přemyslu Oráčovi a jeho sňatku s Libuší, který měl charakter "svatého sňatku" (hieros gamos starých Řeků), jímž měl být magicky potvrzen zdar zemědělských prací i sociálního uspořádání. Také pověst o dívčí válce odpovídá rituálům letního slunovratu, jejichž cílem bylo zajistit - zřejmě v podobě určité mysterijní hry - plodnost polí, zvířat i lidí. Nepřekvapuje proto, že podle podání ruské kroniky byla Vladimíru Velkému důvodem pro přijetí křesťanství oslnivá nádhera byzantského kultu, anebo že jednou z hlavních příčin naší husitské reformace byla kromě morálního úpadku církve i okleštěnost mešního rituálu v podobě přijímání pod jednou. - Tento rys kultovního citění a potřeby kultu pro spojení s duchovním světem, je něčím, co má význam i pro budoucí slovanskou kulturu.

Pokračování života po smrti bylo pro naše předky naprostou samozřejmostí, dosvědčenou historicky a archeologicky. Duše zemřelých byly prožívány v různých imaginacích, vyjadřujících vztah k dechu, k životní síle i k morálním vlastnostem zemřelého. Podle nich zůstává duše buď v blízkosti Země a spojuje se s přírodními silami (např. u sebevrahů), nebo vystupuje do vesmíru k Měsíci, Slunci a ke hvězdám. Zmínili jsme se o původním zvyku spalování mrtvých a o jeho osvobozujícím významu vzhledem ke spoutání duše s tělesností. Jestliže na přelomu 8./9. století dochází v tomto směru, pod vlivem křesťanství i sousedních nomádů, k zásadní proměně ve smyslu pohřbívání nespálených těl do země, pak je to výrazem hlubšího ponoření vědomí do tělesnosti a pozitivnějšího hodnocení pozemského života. Reliktem původní tradice jsou však zbytky víry v reinkarnaci, kterou

zaznamenal saský kronikář Thietmar z Merseburku na počátku 11. století a která se zachovala i u spřízněných baltských kmenů.

K duchovnímu obsahu slovanského pohanství patří i otázka jeho morálních hodnot. Je pozoruhodné, že západní kronikáři, pocházející vesměs z církevních kruhů a proto nepřátelsky zaujatí, nemohli skrýt obdiv k některým morálním vlastnostem pohanských Slovanů: pohostinnost, respekt ke zvykovému právu, úcta k rodičům, péče o staré, nemocné a chudé, cudnost žen - s výjimkou výročních slavností, kde měla určitá uvolněnost magickým způsobem zajistit úrodnost polí a plodnost. To všechno naznačuje, že slovanské pohanství i ve své dekadentní podobě v raném středověku mělo svou etiku, svůj nepsaný kodex, který byl dokladem zdravé morální síly a tvůrčího ducha slovanského lidu v počátcích jeho vývoje.

Slovanský prazážitek duchovního světa líčí Rudolf Steiner ve svém známém cyklu "Poslání jednotlivých národních duší" z r. 1910. Rozlišuje v tomto prazážitku pět rovin.

O první z nich říká: *"Nejprve je tu zřetelné vědomí světa kosmického Otce. Tento pojem nebeského Otce se nám představuje jako velký, obsáhlý, souhrnný pojem, jenž je zároveň souhrnným pocitem, ve všem, co je tvořivě činné ve vzduchu a v ohni, vůbec v elementech, které jsou na Zemi i nad ní."* - Tato charakteristika odpovídá skutečnosti, o níž sme se tu již zmínili, že slovanské náboženství bylo sice polytheistické jako u ostatních Evropanů, ale zároveň s představou jediného, nejvyššího Boha, jenž stojí nade všemi. Tomuto nebeskému Otci odpovídá nebo spíše ho zrcadlí Svarog, jako obraz duchovně tvůrčího praohně, z něhož všechno povstalo a v jehož jméně se ozývá i pojem nebe (svar).

O druhé rovině pak Rudolf Steiner uvádí: *"Tak jako si představujeme, že svět devachanu oplodňuje naši Zemi, tak k nám přichází z Východu tento nebeský otcovský svět a oplodňuje to, co je pociťováno jako něco mateřského - Ducha Země. Nemáme jiný výraz a jiný prostředek, než si představovat souhrnného Ducha Země v obraze oplodňování mateřské bytosti Země. Tak tu stojí proti sobě dva světy, nikoli jednotlivé, individuální božské postavy."*

Tento mateřský princip, jenž se spojuje s nebeským Otcem, reprezentuje všemi Slovanly hluboce uctívaná Matka Země, kterou na Východě zrcadlila "mať syraja zemlja" Mokoš, u západních Slovanů, jmenovitě u polabských Luticů, je její variantou zřejmě Živa, jejíž jméno souvisí se silami života. Kosmický sňatek nebeského Otce s matkou Zemí se odráží v obecně rozšířených kultech plodnosti, zejména v slavnostech, vázaných na roční rytmy. - Po přijetí křesťanství dostala tato úcta k božské Matce svou pravou podobu v kultu Boží Moudrosti, svaté Sofie, již byly zasvěceny první velké chrámy na Rusi, v Kyjevě i v Novgorodě. Je příznačné, že zatímco v západní církvi se zaměřila tato úcta v podobě mariánského kultu na Ježíšovu matku Marii jako lidskou představitelku božské Matky, na Východě si tento kult podržel svůj duchovně kosmický aspekt, který bude ve své plné hloubce pochopen až v příští šesté, tj. slovanské, poatlantské kultuře.

O třetí rovině slovanského prazážitku duchovního světa Rudolf Steiner sděluje: *"A jako třetí svět stojí vůči oněm dvěma světům to, co se pociťuje jako požehnané dítě obou. Nejde o individuální bytost, o pocit duše, nýbrž o něco, co je plodem Otce a matky Země. Tak je pociťován vztah devachanu k Zemi z duchovního světa. To, co tu vzniká a přináší požehnání, jako jaro, a co raší a klíčí v duši, je pociťováno jako svět a zároveň jako požehnané dítě nebeského Otce a pozemské Matky. I když jde o obecné představy, setkáváme se s nimi u předsunutých slovanských národů, které pronikly na západ. V žádné západoevropské mytologii nenalezneme tak universální*

pocit. Tam jsou jasně konturované postavy bohů, ale nikoli to, co líčíme na duchovních rovinách, jež nalezneme spíše u nebeského Otce, pozemské Matky a požehnaného dítěte Východu.”

Na třetí rovině je tedy prožíváno to, co se kosmicky odehrává mezi nebem a Zemí, ve vztahu nebeského Otce a matky Země, jehož důsledkem je plnost života, která obklopuje člověka, působí i v něm a přináší mu požehnání synovského principu. Odrazem tohoto zážitku byly kultické jarní slavnosti, spojené s vynášením smrti a nošením máje, typické právě pro západní tj. “předsunuté” Slované, nebo kult Jarovita (Gerovita) u Pomořanů, jak je zaznamenal ve 12. století životopisec Otty Bamberského.

Do tohoto světa životodárných sil se prolíná čtvrtá rovina, astrální svět bohů, kteří jsou astrálním zrcadlením tří vyšších světů. Podle Rudolfa Steinera “*Světlem požehnaného dítěte proniká jiný svět, představovaný ovšem již individuálně, protože je vázán na fyzické Slunce a jeho světlo. Tato bytost, s níž se setkáváme často v perské mytologii, i když ovšem v jinak utvářené formě pocitů a představ, má také slovanský element. Jde o sluneční bytost, která vylévá své požehnání do druhých tří světů, takže osud člověka je vetkán do stvoření této Země oplodněním matky Země nebeským Otcem a tím, co vetkává do obou těchto světů sluneční Duch.*”

Při těchto slovech se nám vynoří především postava Svarožice-Dažboga, syna Svarogova, uctívaného nejen u východních, nýbrž i u západních Slovanů. Jeho obraz byl spatřován v zářícím Slunci, velkém dárci, od něhož pochází všechno individuální bytí. Ve staroperském náboženství ho prožíval Zarathuštra jako velkou astrální sluneční auru - Ahura Mazdu. Rudolf Steiner tu načrtává v geniální zkratce to, co vnější věda poznala jako úzké vztahy slovanské duchovnosti ke staroperskému náboženství.

Pak mluví o pátém světě: “*Pátým světem je to, co zahrnuje všechno duchovní. V základě všech přírodních sil a stvoření pocituje východoslovanský element duchovní svět. Tento svět si však musíme představit ve zcela jiném pocitovém odstínu, spíše snad spojený s přírodními bytostmi, skutečnostmi a tvory. - Musíme si představit, že tato východní duše je schopná vidět v přírodním procesu bytosti, nikoli pouze vnější fyzicko-smyslovou skutečnost, nýbrž skutečnost astrálně-duchovní. Odtud představy nesmírného počtu bytostí v tomto duchovním světě svého druhu, srovnatelném nanejvýš se světem světelných víl. Duchovní svět, nazíraný duchovní vědou jako svět pátý, je světem, jenž svítá v lidové mysli Východu.*”

Při této charakteristice se ocitáme v pestrém světě nesčetných přírodních a elementárních bytostí, jimiž se to v lidové víře vždy přímo hemžilo. Církvi se po staletí nedařilo tento svět vymýtit, neboť byl hluboce zakořeněn ve šenost mnoha generací, které žily v těchto imaginacích. Svět těchto duchovních zkušeností, inspirovaný z mystérií Skythianových, severních i jižních, byl postupně překryt západoevropskou kulturou, kterou slovanská duše, jak říká Rudolf Steiner “přijímala s velkou oddaností”, a to se všemi jejími světly i stíny. Bylo to nutné pro její další vývoj. To, co však bylo této duši vtlačeno do vínků v počátcích jejího vývoje jako citové, temně imaginativní prožívání duchovních světů, ji připravilo pro její budoucnost. Připravilo ji pro onu epochu, kdy duše vědomá, kterou vyvíjí dnešní lidstvo 5. poatlantské kultury, vystoupí ke svému duchovnímu já, a to v 6. poatlantské epoše, jejímiž nositeli mají být podle Rudolfa Steinera právě Slované - pokud zůstanou věrni tomu, co žije v hlubinách jejich duší.

Tato šestá kulturní epocha, v níž má dojít k probuzení vyššího bytostného článku člověka, bude na vyšší rovině opakováním druhé, praperské kultury. Odtud můžeme pochopit intimní vztahy původního slovanského náboženství k íránské duchovnosti;

tato budoucnost dává smysl tomu, co zjišťuje v minulosti i vnější věda. To, co bylo v temných imaginacích duše pocitově prožíváno v dávných dobách, se promění v plně vědomé jasnozření, které otevře cestu i k hlubšímu pochopení impulsu Kristova. Tuto budoucí skutečnost vystihuje skica Rudolfa Steinera, určená pro výzdobu prvního Goetheana a nazvaná "Slovanský člověk". Nejde o dnešního člověka, ale o imaginaci člověka příští, šesté poatlantské kultury - onoho skutečného "věku Vodnáře", který začne až v polovině 4. tisíciletí (a nikoli již ve 20. století, jak zcela mylně tvrdí hnutí "New Age"). V určitém smyslu je ovšem možno se na něj připravovat již v přítomnosti. Přípravou na tuto budoucí duchovní kulturu je právě anthroposofie.

V závěru se proto soustředíme na tento obraz a pokusme se vcítit se do jeho smyslu. Na bázi svislé osy tu spatřujeme rozdvojenou postavu člověka: temnou, která jako by vystupovala ze stejné zbarveného temného okolí; a z ní vystupující světlou postavu v barvě broskvového květu. Je to barva étherného těla, které se tu uvolňuje ze svého dnešního pevného spojení s tělem fyzickým, jež představuje temná postava, a vytváří tak předpoklad ke schopnosti jasnozření - k "rozšířenému vědomí".

Toto přirozené étherné jasnozření, v budoucím lidstvu obecně rozšířené, bude vnímat svět jako jednotný celek, jako vyšší synthesu hmotného a duchovního světa v harmonické rovnováze. Naznačuje to velká vejčitá aura kolem člověka, která svým světlem zčásti prosvěcuje i temné okolí fyzického světa. Tato aura je obrazem očištěného a proměněného astrálního těla, které se stalo čistou "pannou Sofií" a umožňuje tak duši vědomé, aby přijala do sebe duchovní já. Aura očištěného astrálního těla je sice na jedné straně do jisté míry omezena fyzickým světem, na druhé straně se však plně otevírá směrem vzhůru, do duchovního světa. Představuje ho andělská postava, jejíž modrá barva je výrazem vůle, plně oddané duchovnímu světu, kterou má slovanský člověk jednou vyvíjet k produchovníení všeho hmotného.

Rudolf Steiner říká, že i dnešní Slovan, zejména východní, má zvláštní vztah ke svému andělu, jenž může být sice za života nevědomý, ale plně se projevuje po smrti. V 6. kultuře se tento vztah k vlastnímu andělu stane bezprostředně vědomým a člověk se bude cítit s ním spojen i v pozemském vědomí. Z rukou, hlavy i křídel anděla se rozlévá zlatavá záře, která proudí po obvodu astrální aury člověka a směřuje ke kříži s růžemi, jenž jako by vyrůstal z pozdvížené dlaně postavy člověka. Je to substance duchovního já, která je sama andělské podstaty a spojuje proto vědomí já s andělem. K plně vědomému dosažení duchovního já musí však člověk překonat dvě nebezpečí, jež ohrožují vývoj duše. Jedno z nich představuje temný dvojník, jenž je přímým pokračováním vnější temnoty, která obklopuje člověka a je výrazem ahrimanských sil temnoty, tíže a smrti, jež se pokoušejí vnikat do nitra světlé aury člověka.

Obrazem druhého nebezpečí je okřídlený, ohnivě červený Kentaur, který se vznáší nad člověkem, a hrozí zabránit duši, spojené s objektivním duchem, tím, že se jí snaží udržet v jednostranné duševní religiozitě, v nejasných duševních zážitcích, jež snadno sklouzávají do exaltace a fanatismu. Je to obraz luciferských sil, které se snaží zakalit v lidské duši pravou, čistě duchovní moudrost. Na skice je však zároveň naznačeno, jakým způsobem může člověk proplout mezi Skyllou a Charybdou ahrimanských a luciferských překážek a obě nebezpečí překonat. Je to obraz kříže s věncem sedmi růží, centrální symbol esoterního křesťanství a křesťansko-rosekruciánského zasvěcení, o něž usiluje anthroposofie. Je pozoruhodné, že kříž tu nemá černou barvu, jak se užívá v meditaci, ale je modrý jako postava anděla, z jehož pravé ruky vychází. To znamená, že je nositelem sil produchovníené tvůrčí

vůle, vycházející z duše vědomé a přemáhající smrt, kterou hrozí ahrimanský dvojník.

Sedm růží je symbolem objektivního, nesobeckého duchovního poznání, k němuž nemají luciferské moci přístup. Proto se Kentaur, působící v astrálním těle, nyní však očištěném, od člověka vzdaluje. Jeho síla však přemožením není ztracena, ale proměněna a mění se v čistou červeň růží. Proto se jeho nohy směrem dolů rozplývají a lehce dotýkají kříže.

V přednášce "Co činí anděl v našem astrálním těle" mluví Rudolf Steiner o tom, jak se již v naší době snaží andělské bytosti v lidských duších podněcovat tři vlastnosti, které nabudou svého plného významu až v 6. kultuře: bratrství, náboženskou svobodu a úsilí o poznání v duchovní vědě. Onen pocit bratrství v sociálních vztazích, který pouze abstraktně naznačovalo jedno z hesel francouzské revoluce a na zcela falešných základech se pokoušel budovat socialismus, naznačuje objímající gesto anděla. Právě bratrství je možno prožít jen v uchopení vyššího, duchovního já, v němž jsou všichni lidé navzájem spojeni.

K náboženské svobodě ukazuje vztyčená levice andělova, z níž proudí duchovní světlo do astrálního těla člověka, do "těla víry", jak je Rudolf Steiner také označuje, a vede ho k tomu, aby v epoše duchovního já učinil celý život výrazem nadsmyslové skutečnosti, aby všechna jeho činnost, každý jeho úkon se stal něčím kultovním, sakramentálním. Všechny církve ve své dnešní podobě pak zcela ztratí svůj význam. Řečeno slovy Rudolfa Steinera: "...každá církev, chápe-li sama sebe, může mít jen jediný úmysl: učinit se na fyzické rovině zbytečnou". Na duchovní vědu jako cestu zasvěcení, vedoucí k těmto cílům, ukazuje pak pravice andělova, směřující ke kříži s růžemi.

Na gestu anděla můžeme však postřehnout ještě jinou pozoruhodnou skutečnost. Je totiž totožná s gestem Kristovým na Steinerově sousoší s Luciferem a Ahrimánem - gestem, jímž odkazuje obě síly překážek do jejich mezí a zjednává mezi nimi rovnováhu, v níž je možná svobodná existence člověka. Anděl tu tedy působí jako představitel sil Kristových. Vyjadřuje to skutečnost, že počínaje naší dobou působí Kristus v duchovním okruhu Země, především skrze hierarchii Angeloi, jak o tom mluví Rudolf Steiner ve svém "Duchovním vedení člověka a lidstva". Pro člověka příští slovanské kultury, který vystoupí k éternému zření, uchopí své pravé duchovní já a spojí se se svým andělem, to bude zároveň znamenat bezprostřední setkání s Kristem.

To vše je ovšem dáno jako možnost, jako záměr duchovních mocí. Uskutečnění je ponecháno svobodné vůli člověka. To bychom měli mít na mysli s pocitem odpovědnosti právě my, kteří patříme ke slovanské větvi lidstva, od níž se toto skutečně očekává.